

Warszawa, 18.01.2020.

Dr hab. Marek Paryż, prof. ucz.
Instytut Anglistyki UW
Ul. Hoża 69
00-681 Warszawa

**Recenzja rozprawy doktorskiej pani mgr Kamili Kalisty
pt. „Motywy jedzenia i śmierci w filmach Woody’ego Allena”**

Przedstawiona mi do oceny praca doktorska pani mgr Kamili Kalisty dotyczy korelacji motywów jedzenia i śmierci w wybranych filmach Woody’ego Allena. Doktorantka sytuuje jedzenie w opozycji do śmierci, traktując ten fizyczny akt o doniosłym znaczeniu społecznym jako jeden z najważniejszych przejawów ogólnej żywotności człowieka i jego swoiście ukierunkowanych pragnień, jako że jedzenie nierozzerwalnie łączy się z przyjemnością. Doktorantka postrzega motywy jedzenia i śmierci w kinie Allena jako równorzędne klucze do analizy pewnego zestawu tematów, które w przypadku dość licznych filmów tego reżysera zasadniczo wpływają na ich konstrukcję fabularno-narracyjną. Powiązanie tych dwóch rodzajów motywów – według opisu pani mgr Kalisty – wyznacza jedną z płaszczyzn dialogu Allena z popkulturą. Swoistym wspólnym mianownikiem jedzenia i śmierci, jakkolwiek zaskakującym, jest wpływ konsumpcjonizmu na te dwa obszary ludzkiego doświadczenia. Przede wszystkim konsumpcjonizm warunkuje neurozy, związane z obawą przed śmiercią, które z kolei mogą się przejawiać w indywidualnych nawykach i zbiorowych obyczajach kulinarnych. Jako Amerykanin o korzeniach żydowskich Allen często podkreśla znaczenie obrzędowości żydowskiej dla kształtowania się społecznego odbioru śmierci z jednej strony i rytuałów kulinarnych z drugiej. Doktorantka wybrała z bogatego dorobku słynnego reżysera te obrazy, w których motywy jedzenia i śmierci obecne są najbardziej wyraźnie. Dzieła te pochodzą z różnych okresów twórczości Allena, co już na poziomie selekcji materiału do analizy daje wyobrażenie o tym, jak ważną funkcję przypisuje on omówionym w dysertacji zagadnieniom.

Praca doktorska pani mgr Kalisty liczy 219 stron i składa się ze wstępu, siedmiu rozdziałów, zakończenia i bibliografii. Wstęp przedstawia ogólne założenia rozprawy oraz zarys kompozycji całości. Rozdział 1 zawiera opis sylwetki Woody’ego Allena, nie jest to jednak typowa biografia artysty, a raczej próba charakterystyki jego stylu i poruszone tu zostały takie kwestie, jak na przykład konstrukcja Allenowego bohatera, elementy

postmodernistyczne, rola muzyki czy znaczenie odwołań do tradycji żydowskiej. Rozdział 2 mówi o społecznych wyobrażeniach na temat śmierci w Stanach Zjednoczonych po drugiej wojnie światowej, akcentując ich narcystyczną podbudowę psychologiczną. Rozdział 3 dotyczy rozwoju obyczajów żywieniowych w tym samym okresie, ze szczególnym uwzględnieniem procesu kształtowania się kulinarnej popkultury. Rozdział 4 rzuca światło na powiązania motywów śmierci i narcyzmu w kinie Allena w oparciu o filmy: *Zbrodnie i wykroczenia*, *Wszystko gra*, *Scoop – gorący temat* i *Sen Kasandry*. Rozdział 5 interpretuje film *Drobne cwaniaczki* pod kątem gatunkowym jako tzw. *food film*. Rozdział 6, poświęcony obrazom *Złote czasy radia*, *Zbrodnie i wykroczenia*, *Przejrzeć Harry'ego*, *Co nas kręci, co nas podnieca* i *Śmietanka towarzyska*, pokazuje Allenowe sposoby dialogowania z tradycją żydowską poprzez motywy śmierci i jedzenia. Rozdział 7 omawia film *Miłość i śmierć* pod względem wykorzystanych w nim odniesień intertekstualnych i metod kreowania efektów komicznych.

Zabrakło mi w dysertacji pani mgr Kalisty próby wypracowania nieco bardziej wyrafinowanej podstawy teoretycznej. Śmierć i jedzenie łączą się w jej ujęciu na wysokim poziomie uogólnienia, jak bowiem Doktorantka stwierdza we Wstępie, jedzenie jako „tożsame z życiem, witalnością, przyjemnością i rozrywką” (s. 7) sytuuje się w opozycji do śmierci. To bardzo elementarne założenie – by nie powiedzieć dość banalne – prowadzi Autorkę do zdefiniowania spektrum tematów problematyzowanych poprzez specyficzne sposoby ujęcia motywów jedzenia i śmierci. Efektem mało precyzyjnego przedstawienia kluczowych zagadnień badawczych jest pewne rozmycie metodologicznych ram wywodu. Doktorantka pisze we Wstępie, że motywy kulinarne odczytuje jako „komentarz filozoficzny lub społeczno-kulturowy”, natomiast wątki śmierci analizuje „w kontekście nawiązań literackich i metafikcyjnych” (s. 9). Zatem już od pierwszych stron wiemy, że powinniśmy się spodziewać pracy „o wszystkim”. Na szczęście w ramach poszczególnych części rozdziałów pani mgr Kalista trzyma się zasad dyscypliny wypowiedzi, więc wielowątkowość pracy nie razi i w sumie nie umniejsza jej ogólnej wartości.

Zdaję sobie sprawę, że gdyby Doktorantka podjęła próbę bliższego skorelowania tematyki śmierci i jedzenia, stanęłaby przed trudnym wyzwaniem, wymagającym rozpoznania właściwych inspiracji teoretycznych i połączenia zapożyczonych z różnych źródeł założeń w sensowną całość. W przypadku związków tematycznych, o których pisze pani Kamila Kalista, nie ma bowiem oczywistej matrycy interpretacyjnej. Jeśli miałbym zaproponować koncepcję metodologiczną alternatywną do tej przyjętej w pracy, to zapewne oparłbym się na kategorii cielesności, która łączy w sobie całokształt fizycznych doświadczeń człowieka, a przy tym

generuje nader istotne konotacje psychologiczne, społeczne i kulturowe. Oczywiście nie można pisać o jedzeniu i śmierci, nie myśląc o doznaniach ciała, ale konstrukcja cielesności jako kategoria interpretacyjna występuje w rozprawie pani mgr Kalisty w najlepszym razie na zasadzie domniemania. Za jeden z elementów potencjalnej innej ramy teoretycznej mógłby posłużyć choćby przywołany przez Doktorantkę tekst Bachtina „Rabelais and His World”.

Brak uszczegółowionych założeń metodologicznych skutkuje bezpośrednio lub pośrednio rozwiązaniami strukturalnymi, które jawią mi się jako mało przekonujące, a miejscami problematyczne. Mam poczucie graniczące z pewnością, że Doktorantka lepiej czuje się pisząc o motywach jedzenia i śmierci w filmach Allena rozdzielnie. Paralelne ujęcie przewodnich tematów dysertacji unaocznia ich istotność, ale bynajmniej nie współzależność. W zasadzie tylko Rozdział 6 naświetla bezpośrednie związki między nimi, w czym pomaga ich kontekstualizacja w odniesieniu do obyczajowości żydowskiej w Stanach Zjednoczonych. Rozdział 1, przedstawiający sylwetkę Woody’ego Allena, postrzegam jako tzw. „wypełniacz”, choć zdarzają się w nim ciekawe treści. W przypadku reżysera, którego twórczość doczekała się licznych i wszechstronnych omówień, rozdział charakteryzujący jego styl wydaje mi się po prostu niepotrzebny. Rozdziały 2 i 3, określane przez Doktorantkę jako teoretyczne, nie są równorzędne pod względem zawartości merytorycznej, a teoretyczny jest tylko Rozdział 2, podczas gdy Rozdział 3 ma charakter stricte kontekstowy. Rozdziały 4 i 5 podtrzymują dychotomię tematyczną zarysowaną w dwóch rozdziałach je poprzedzających. Najbardziej problematycznie na tle całej struktury dysertacji wygląda Rozdział 7, mimo że posiada on niezaprzeczalną wartość merytoryczną. Otóż w ostatnim rozdziale swojej pracy Doktorantka wprowadza zupełnie nową kategorię interpretacyjną, a jest nią humor i konstrukcja bohatera komicznego. Pani mgr Kalista tak uzasadnia swoją decyzję: „pisząc na temat twórczości Allena, trudno nie poświęcić rozdziału na temat humoru” (s. 163). Nie zgadzam się z takim założeniem. W trzydziestostronicowym rozdziale dostajemy kilkanaście stron wywodu na temat różnych teorii humoru i kreacji bohaterów komicznych, tym samym humor staje się drugą obok narcyzmu najszerzej omówioną koncepcją teoretyczną w pracy pani Kamili Kalisty. We wstępie do tego rozdziału Autorka informuje nas o przynależności omawianego w nim filmu *Miłość i śmierć* do gatunku *food film*, tudzież o obecnej w tym obrazie opozycji jedzenie – śmierć. O ile jednak wątki umierania i śmierci zostały potraktowane z należytą uwagą, o tyle do wątków jedzenia Doktorantka odnosi się sporadycznie – wzmiankowo na s. 182 i nieco szerzej w analizie jednej sceny z filmu na s. 189-191.

Ogólnie praca doktorska pani mgr Kalisty prezentuje się dobrze od strony stylistycznej, co trzeba docenić, bo umiejętność posługiwania się stylistyczną polszczyzną nawet na poziomie akademickim nie jest rzeczą oczywistą. Uważam jednak, że manuskryptowi nie zaszkodziłoby jeszcze jedno przeczytanie przed złożeniem go do oceny – pozwoliłoby to wyeliminować na przykład niecodzienne użycia przecinka („Europejski wojaż, Allen zaczął filmem...” – przecinek przed Allen – s. 31; „pojawia się motyw skomplikowanych damsko-męskich relacji (małżeństwo, romans, chwilowe zauroczenie), oraz wielkomiejskiego stylu życia” – przecinek przed „oraz” – s. 36; „W trakcie swojej kariery, Woody Allen...” – przecinek przez Woody – s. 36). Zdarzają się stwierdzenia banalne – np. „Starość ma zatem zarówno wymiar społeczny, jak również biologiczny i psychologiczny” (s. 47) – albo nie całkiem logiczne – np. „Ucieczka od emocji to codzienna konieczność, by pogrzebać ból, wściekłość i najgłębsze uczucia” (s. 57). Nie rozumiem, dlaczego tytuł *Zakochani w Rzymie* raz jest odmieniany, a raz nie (s. 34, 35 i 36). Zastanawia mnie opis rozwoju postaw konsumpcyjnych w Stanach po drugiej wojnie światowej, zwłaszcza w odniesieniu do lat 60. i 70., na s. 40-41. Autorka zdaje się łączyć konsumpcjonizm tej epoki z liberalizacją życia społecznego i – aczkolwiek to słowo nie pada – zjawiskami kontrkultury. Mam wrażenie, że nastąpiło tu pomieszanie kontekstów, skutkujące dość mylnym obrazem omawianego okresu.

Pomimo wyrażonych powyżej wątpliwości co do niektórych założeń metodologicznych i rozwiązań strukturalnych, przyjętych przez panią Kamilę Kalistę, jej rozprawę doktorską oceniam pozytywnie. Na podstawie gruntownej znajomości filmów Woody’ego Allena i poświęconych im opracowań krytycznych, Doktorantka trafnie określiła problem badawczy, który w istniejącym piśmiennictwie nie doczekał się jeszcze poważnego omówienia. Mimo że cała oprawa teoretyczna dysertacji ma pewne mankamenty, poszczególne jej elementy składowe ujęte zostały w sposób przekonujący, by wspomnieć dokładne omówienie narcyzmu jako mechanizmu psychologicznego, który determinuje indywidualne sposoby postrzegania śmierci, a tym samym kształtuje społeczny odbiór tego fundamentalnego ludzkiego doświadczenia. Rozdział 3 – aczkolwiek wbrew zapowiedziom Doktorantki niewiele wnosi do jej rozprawy od strony teoretycznej – zawiera frapujący szkic o tym, jak amerykańska kultura popularna zaanektowała sferę kulinarną, tudzież o symbolizacji wytworów kulinarnych. Wysoko oceniam Rozdziały 5 i 6: w pierwszym pani mgr Kalista umiejętnie scharakteryzowała wyznaczniki gatunku *food film* i przeprowadziła analizę gatunkową filmu *Drobne cwaniaczki*, w drugim pokazała zespolenie wątków jedzenia i śmierci w dziełach Allena, skupiających się na życiu amerykańskich Żydów. Z dużym

zainteresowaniem przeczytałem też omówienie intertekstualnych aspektów filmu *Miłość i śmierć*, nawet jeśli nie całkiem wpisuje się ono w zasadniczą konstrukcję wywodu. Mimo wyrażonych wcześniej zastrzeżeń co do ostatecznej teoretycznej koncepcji pracy uważam, że rozprawa pani mgr Kalisty posiada solidne podstawy metodologiczne, odwołujące się z jednej strony do dorobku filmoznawstwa, a z drugiej do opracowań z dziedziny socjologii i psychologii społecznej. Odzwierciedla to bardzo dobra bibliografia. Zwłaszcza prace socjologiczne pomogły Autorce szczegółowo naświetlić wszystkie kluczowe konteksty analizowanych zjawisk.

Podsumowując, uważam, że rozprawa doktorska pani mgr Kamili Kalisty pt. „Motywy jedzenia i śmierci w filmach Woody’ego Allena” we właściwym stopniu stanowi oryginalne rozwiązanie istotnego problemu naukowego i odpowiada warunkom nadania stopnia naukowego doktora, określonym w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o tytule naukowym i stopniach naukowych. Dysertacja świadczy o szerokiej wiedzy teoretycznej Doktorantki w dziedzinie nauk o kulturze, ze szczególnym uwzględnieniem filmoznawstwa, oraz o jej umiejętności samodzielnego prowadzenia badań naukowych. Wnoszę o dopuszczenie pani mgr Kalisty do dalszych etapów postępowania doktorskiego.

Merck Parisi